

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

МІНАКОВ Михайло Анатолійович

Індекс УДК 165:1(091)"18/19"

**ДОСВІД І ФІЛОСОФІЯ:
ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ДОСВІДУ
В ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ**

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті “Києво-Могилянська академія” на кафедрі філософії та релігієзнавства гуманітарного факультету.

Науковий консультант -

доктор філософських наук, професор

ЛОЙ Анатолій Миколайович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор

КУЛТАЄВА Марія Дмитрівна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди МОН України, завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор

ПРИЧЕПІЙ Євген Миколайович,

Київський національний університет технології і дизайну МОН України, завідувач кафедри філософії і культурології;

доктор філософських наук, професор

РИЖКО Володимир Антонович,

Центр гуманітарної освіти НАН України, директор.

Захист відбудеться 23 листопада 2007 р. о 14:00 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 в Інституті філософії імені Г.С.Сковороди НАН України за адресою: 01001, Київ - 1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України за адресою: Київ-1, вул. Трьохсвятительська 4.

Автореферат розісланий “__” _____ 2007 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Ситніченко Л.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Одна з найважливіших філософських проблем полягає у визначенні адекватності філософських понять тому станові справ, якого вони стосуються. Проблема адекватності поняттєвого інструментарію філософії великою мірою пов'язана з поняттям досвіду, в якому описується зв'язок між людиною і світом. В момент зміни філософської парадигми в другій половині XX ст. Ю. Габермас, П. Стросон, Р. Рорті та інші філософи звернулися до досвіду як до філософської проблеми, нова артикуляція якої стала одною з визначальних умов можливості нового способу філософування. Від теоретичного опрацювання предмету, що походить з досвіду, філософія остаточно перейшла до вивчення предмета в межах досвіду.

В історії філософії поняття досвіду тривалий час залишалося проблематичним поняттям. Чимало зусиль філософи приділяли проблемі визначення досвіду, однак і сьогодні він залишається одним з найтемніших філософських понять. Розвиток філософії значною мірою пов'язаний із засвідченням факту відповідності змін людського досвіду та філософських концепцій досвіду, тож незавершена визначеність досвіду в філософії є фактом її історії. Цей факт свідчить про необхідність і повсякчасну актуальність проблеми досвіду не тільки для теоретичної філософії, але й для історії філософії. Досвід є традиційним предметом осмислення і, одночасно, його вивчення є особливою формою філософського досвіду. Актуальність проблеми з'ясування змісту поняття досвіду в філософії виражає одне з її найважливіших завдань: зрозуміти місце людини в світі, взаємозв'язок людини із оточенням, про яке ми судимо, зокрема, в межах досвіду.

Сучасний стан філософії великою мірою було зумовлено еволюцією поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст. Вплив саме цієї філософської традиції, зокрема, проявився у поверненні досвідної проблематики до центру уваги історико-філософської дисципліни. Це відбувається тому, що, по-перше, проблематика досвіду посідає помітне місце серед проблем філософії. Історико-філософське дослідження поняття досвіду відіграє важливу філософсько-методологічну роль у розв'язанні проблеми можливості вірогідного опису досвіду як такого. Досвід і його поняттєве вираження в філософії пов'язано з проблемою здатності філософії осмислити структури безпосередності й очевидності чуттєво даного та характер взаємовідношень суб'єкта і об'єкта. Проблема досвіду і пов'язані з нею питання супроводжують поступ філософії у формі питання про джерела пізнання. До того ж, проблематику досвіду пов'язано з питанням про місце людини в світі, її взаємини з середовищем, а також про взаємовідношення культури і природи.

По-друге, проблема досвіду є важливою історико-філософською проблемою, через звернення до якої філософія здатна досягнути джерела і підстави способу власного мислення. Від самого початку філософського процесу філософія постійно звертається до проблеми досвіду. Вже з перших спроб створення послідовних філософських позицій досвід стає одним з найважливіших понять, спершу

відіграючи роль терміну, який позначає сферу плінного і тимчасового, що обмежує вічне, а пізніше – позначаючи одне з альтернативних джерел пізнання. Сучасна філософська ситуація характеризується новим зверненням епістемології, теорії науки, аналітичної філософії мови і філософії культури до проблеми досвіду. Зважаючи на факт постійного тематизування досвідної проблематики в філософії, історія філософії стає способом реконструкції своїх минулих підходів до розв’язання цього блоку проблем і визначенням нових можливих способів їх розв’язання.

По-третє, дослідження історії поняття досвіду відіграє важливу роль у довершенні мови філософського аналізу проблем, пов’язаних із досвідом, що набув особливого значення у філософіях Канта і Гегеля, а також у філософських системах, які виникали в західній філософії в XIX–XX ст. Філософія є послідовним мисленням, для якого важливо зберігати розуміння своїх ключових понять попри вираження їх в інших мовах, інших культурних та історичних контекстах. Філософія має розуміти свою мову, і історія філософії у формі історії філософських понять відіграє роль засобу для визначення змісту поняття та його смислових зв’язків з іншими. Поступ філософської думки в неокантіанстві, прагматизмі, аналітичній філософії мови, феноменології і герменевтиці відбувався значною мірою завдяки продовженню аналізу досвіду в рамках, встановлених німецькою класичною філософією. Дослідження змін у тлумаченнях поняття досвіду в XIX–XX ст. веде до створення такої інтерпретаційної позиції, з якої можна побачити генезу проблем і концепцій сучасної західної філософії. Дослідження історії поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст. дозволяє зрозуміти мову і аналітичний інструментарій сучасних теорій досвіду, які визначають сучасні напрями філософських та наукових досліджень.

Ступінь розробленості проблеми. Актуальність питання про досвід і його опрацювання в сучасній філософії та історії філософії стала особливо помітною в наслідок філософської дискусії, розпочатої після висновку Ю. Габермаса про завершення епохи “філософії свідомості” і пов’язаних з нею проблем суб’єктивності, пізнання і досвіду. Відтоді почалася дискусія щодо статусу поняття досвіду в західній філософії в XIX–XX ст. та спроможності філософії аналізувати феномен досвіду взагалі.

Методологічне обґрунтування історико-філософського дослідження досвіду було запропоновано В. Рьодом у фундаментальній праці “Досвід і рефлексія”. В цій праці запропоновано проблемативістичний підхід до опису досвіду, який засновано на положенні, що будь-яке позитивне визначення досвіду у філософії поміщує цей філософський вираз на рівень теорії досвіду; натомість історія філософії має за предмет дослідження теорії досвіду, з’ясовуючи межі та способи їхньої значущості. Тим самим історія філософії здобуває статус метатеорії досвіду, не підтримуючи якусь певну теорію досвіду як істинну, а розглядаючи її як проблему. Метатеорія досвіду зазнала розвитку в історико-філософських дослідженнях проблемативістичної школи, зокрема в працях К. Петруса,

Й. Вольфа, Г. Альберта, Н. Авгеліса, Л. Данненберга та інших. Дане дисертаційне дослідження бере до уваги здобутки цього підходу і пропонує шляхи подолання недоліків пролемативізму.

Окремі аспекти поняття досвіду було досліджено в працях філософів та істориків філософії, які належали до “школи історії понять”. Становлення школи історії понять відбулося в процесі створення “Історичного словника філософії” (Німеччина – Нідерланди, 1971–2002), академічного довідника “Історичні основопоняття” (Німеччина – Австрія, 1972) та під час видання часопису “Архів історії поняття” (Німеччина – Франція, 1967–2005). Серед праць прибічників цієї школи слід назвати дослідження філософських понять у Г.Г. Гадамера, Й. Ритера, Р. Козелека, Е. Ротгакера та інших. Зокрема, в працях згаданих філософів було створено підстави для розрізнення між передісторією (інструментальним застосуванням) поняття досвіду та його еволюцією як самосвідомого (або саморефлексивного) поняття.

Для визначення спрямування еволюції поняття досвіду в ХІХ–ХХ ст. значну роль відіграла полеміка В.В.О. Квайна та П. Стросона, що знайшла свого вираження в працях “Дві догми емпіризму” та “Межі відчуття”. Полеміку щодо характеру взаємовідношень між досвідом, мисленням і мовою було продовжено у творах Г. Патнема, Дж. Гінтіки, В. Селарса, Дж. Сьорла та інших філософів. Один з висновків цієї дискусії стосувався того, що поняття досвіду, до якого так часто звертається сучасна епістемологія та метафізика, потребує з’ясування його смислової структури, сформованої під впливом німецького ідеалізму, неокантіанства, прагматизму та інших філософських течій ХІХ–ХХ ст.

Значний вплив на визначення методу провадження дисертаційного дослідження мала історико-філософська концепція топології поняття. В працях М. Фуко та Ж. Дельоза топологію обґрунтовано в новітній інтерпретації топологічної логіки Аристотеля, спрямованої на утворення переконань і підтримку спілкування людей. В сучасній філософії топологія є особливою філософською стратегією, яку спрямовано на креслення “карти змісту”, тобто ідей, їхніх співвідношень, зв’язків, форми виразу і напрями розвитку їх смислових структур. Топологія є історико-філософською настановою, яка задовольняє загальним вимогам пролемативізму щодо аналізу досвіду, відповідає засадам історії філософських понять і спроможна забезпечити дослідження еволюції поняття досвіду адекватним поняттєво-методологічним апаратом.

Першими спробами описати еволюцію філософського поняття досвіду є підстави вважати вже “Феноменологію духу” та “Лекції з історії філософії” Г.В.Ф. Гегеля. Цю еволюцію було розглянуто в цілісному контексті становлення свідомості та розвитку поняття філософії від витоків до філософії Абсолюту. В подальшому окремі етапи передісторії та еволюції поняття досвіду було описано в ґрунтовних історико-філософських працях В. Віндельбанда, Е. Касирера, О.Ф. Лосєва, В. Татаркевича, Й. Ритера, Е. Ротгакера, Р. Колінза, К. Глой та Р. Віля. Окремі характеристики застосування поняття досвіду в філософії Античності та Середньовіччя знайшли свого

відображення в дослідженнях Ф.А. Ланге, П. Наторпа, В. Дильтая, П.Д. Юркевича, П. Дюема, С.В. Пролеєва та інших. Особливості розуміння досвіду в філософії Відродження і Нового часу досліджували в своїх працях Я. Буркхардт, Е. Касирер, Г. Гаймзьот, Г.І. Челпанов, В.Ф. Асмус, Л.М. Баткін, І.С. Нарський, П. Кінг, Дж. Мердок, П.П. Гайденко, В.І. Гусев, І.В. Огородник та інші. Праці зазначених авторів уможливили аналіз передісторії поняття досвіду від античних до новочасних філософських позицій, контрверзу між раціоналізмом та емпіризмом, формування передумов початку еволюції поняття досвіду у філософських позиціях І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля.

Вивчення еволюції поняття досвіду значною мірою ґрунтується на дослідженнях, в яких аналізується історія західної філософії ХІХ–ХХ ст. Так, фактичність та історичність як дві основних визначеності еволюції поняття досвіду були знайдені завдяки довгій традиції аналізу філософського доробку І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля в працях вітчизняних (С.С. Гогоцького, О.І. Введенського, І.І. Лапшина, Г.І. Челпанова, С.І. Гессена, Ф.А. Степуна, І.А. Ільїна, Г.Г. Шпета, В.Ф. Асмуса, І.С. Нарського, В.І. Шинкарука, Є.М. Причепія, П.П. Гайденко, Ю.В. Кушакова, М.О. Булатова та А.М. Лоя) та іноземних філософів (Ф.А. Ланге, Е. Касирера, А. Кожева, М. Гайдегера, Г.Г. Гадамера, П. Рикьора, Д. Генриха). Подальші лінії історії поняття досвіду в західній філософії було розглянуто у вигляді історико-філософської топології поняття досвіду в межах неокантіанства, прагматизму, аналітичної філософії, феноменології та герменевтики. Цей розгляд відбувся з урахуванням дослідницького доробку філософів та істориків філософії, серед яких Р. Інгарден, П. Рикьор, М. Фридмен, Й. Штольценберг, І. Керн, К.О. Апель, С. Тулмін, Б. Вальденфельс, Т.І. Ойзерман, В.А. Лекторський, Є.М. Причепій, В.С. Лук'янець, С.О. Кошарний, М.Д. Култаєва, В.І. Ярошовець, В.А. Рижко, В.Л. Чуйко, А.Г. Тихолаз, Р.В. Кобець, А.Л. Богачов та інші. Завдяки працям зазначених авторів постала можливість розглянути еволюцію поняття досвіду як єдиний різноспрямований процес, особливості, механізм і рушійні сили якого ще слід було прояснити в нашому дослідженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі філософії та релігієзнавства Національного університету "Києво-Могилянська академія" у рамках комплексної теми наукових досліджень "Історія філософії в межах європейської культури".

Об'єктом дослідження є концептуалізація поняття досвіду в історико-філософському контексті.

Предмет дисертаційного дослідження – еволюція філософського осмислення поняття досвіду в межах західної філософії ХІХ–ХХ ст.

Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні основних характеристик еволюції, якого зазнає поняття досвіду в західних філософських системах ХІХ–ХХ ст. Цю мету було досягнуто завдяки аналізу ключових текстів, що постали під впливом думки Канта і Гегеля і створених в межах західної філософії ХІХ–ХХ ст., залученню широкого кола матеріалів з історії філософії та

науки, а також відтворенню цілісної картини історії поняття досвіду в зазначений період. Загальну мету дослідження дисертант конкретизує в таких специфічних дослідницьких завданнях:

визначити роль та місце поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст.;

розробити адекватну історико-філософську концепцію дослідження еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст. з урахуванням сучасних підходів до аналізу становлення змісту філософських понять;

з'ясувати початок та напрями еволюції поняття досвіду в різні історико-філософські епохи;

дослідити відмінності застосування поняття досвіду у західній філософії до німецького ідеалізму та після змін у підходах до досвіду, запропонованого І. Кантом та Г.В.Ф. Гегелем;

визначити основні напрями еволюції змісту поняття досвіду в західній філософії, закладені філософським аналізом у творах Канта і Гегеля;

проаналізувати і визначити основні методологічні положення дескрипції досвіду, розроблені в провідних напрямках західної філософської думки XIX–XX ст., зокрема в неокантіанстві, прагматизмі, аналітичній філософії мови, феноменології і герменевтиці, окресливши смислові структури поняття досвіду в цілісності його метафізичних, онтологічних та епістемологічних засад.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Специфіка теоретико-методологічного підходу дисертанта полягає в розробці інструментарію, який мав синтезувати принципи історико-філософського дослідження відповідно до особливості джерельної бази, об'єкта і предмета дослідження. Зазначений підхід відповідає сучасному стану розвитку методології гуманітарних дисциплін, зокрема розвитку герменевтики, історії філософських понять та неопрагматичної семіотики, що дозволяє уникати опису філософського процесу в рамках лінійної моделі розвитку, пропонуючи натомість топологічний підхід, який дозволяє в історико-філософській дескрипції фіксувати багатоманітність і різновекторність еволюції змістів філософського поняття досвіду.

Сутність підходу виражено в таких теоретичних положеннях. Тема досвіду належить до числа найбільш значущих тем метафізики та онтології, а не тільки теорії пізнання, як це вважалося раніше під впливом марбурзького неокантіанства, позитивізму чи марксизму. З урахуванням цілісності метафізичної, онтологічної та епістемологічної проблематики досвіду поняття досвіду набуває універсального значення і зазнає вивчення в методологічній рефлексії різноманітних філософських дисциплін. Сучасне історико-філософське дослідження має рахуватись із цілісним поняттям досвіду в філософії XX століття, що характеризується домінуванням практичного начала, вагомістю прагматичного виміру, підвищеною увагою до комунікативної, мовленнєвої дії та усуненням логоцентричного суб'єкта досвіду з центру уваги філософів. Реконструкція підстав і рамок тлумачення поняття досвіду, еволюції філософського поняття досвіду є ключовою для розуміння філософського процесу, його засад і механізмів.

Історія філософських понять має відігравати важливу роль в утриманні єдності сучасних способів філософування з минулими філософськими позиціями та тлумаченнями. Історико-філософський аналіз поняття розкриває взаємодію минулих і сучасних актуальних змістів філософського поняття, визначаючи напрям його еволюції і філософії загалом. Якщо лінійна концепція досвіду в межах принципу історизму передбачала домінантність теорії щодо досвіду, то сучасна історія філософії пропонує зосереджувати увагу на історичності кожної філософської теорії, її принципову заангажованість досвідом, а також підкреслює буттєвість досвіду і його принципову відкритість до можливих інтерпретацій та деконструкцій. Тому історико-філософське дослідження поняття має провадитись як топологічний опис, який засновано на упорядкуванні даних історико-семантичного аналізу поняття і який веде до створення “карти змісту” поняття. Топологічний опис поняття досвіду розглядає змісти цього поняття у багатоманітні їх співвідношень, ієрархій, форм виразу і векторів розвитку. Тим самим, історико-філософська топологія становить альтернативу однолінійному способу опису розвитку філософії, дозволяючи зберігати впливовість знахідок різних філософських позицій та заперечуючи їх поділ на магістральні та другорядні.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в систематичному вигляді представлено цілісну концепцію еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст., яка узагальнює специфіку підходів до аналізу досвіду в філософських позиціях неокантіанства, прагматизму, аналітичної філософії мови, феноменології і герменевтики, та особливості впливу цих підходів на формування завдань сучасної епістемології, філософії мови та філософії науки.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в такий спосіб:

– встановлено, що історико-філософське дослідження дозволяє концептуалізувати досвід у сукупності зв'язків теорії пізнання, метафізики й онтології, тим самим змінюючи сам спосіб філософської постановки питання про досвід, переводячи увагу від теоретичного опрацювання предмету, який походить з досвіду, до рефлексії над предметом в рамках самого досвіду;

– розроблено історико-філософську концепцію топологічного дослідження досвіду, яка враховує та узагальнює сучасні підходи до визначення напрямів еволюції змісту поняття (підходи проблемативістичної школи, школи історії понять, сучасної епістемології та філософської топології) і дозволяє визначити смислову структуру поняття як “карту змісту” із зазначенням векторів еволюції поняття, поняттєвої границі та меж окремих поняттєвих регіонів досвіду; завдяки цьому, топологічний опис філософського поняття досвіду допускає поліваріантність історичних визначень цього поняття у єдності епістемологічного, онтологічного та метафізичного вимірів та актуальність підходів до аналізу досвіду з різних філософських позицій, заперечуючи їх поділ на центральні та другорядні;

– з'ясовано загальні тенденції в еволюції поняття досвіду в західній філософії, закладених в філософських вченнях про досвід І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля; головними характеристиками цих тенденцій є: 1) встановлення Кантом зв'язку між питанням про адекватність філософської концептуалізації досвіду та визначенням умов можливості і значущості досвіду взагалі, чим поклав початок розгляд досвіду у вимірі фактичності; 2) розгляд досвіду у вимірі історичності, що запропонував Гегель, закладаючи можливість герменевтики досвіду; завдяки з'ясуванню зазначених характеристик було встановлено, що епістемологічний та герменевтичний підходи визначили напрямки еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст.;

– встановлено відмінності застосування поняття досвіду у філософських позиціях попередників І. Канта та Г.В.Ф. Гегеля та їх наступників; зокрема доведено, що до німецького ідеалізму поняття досвіду переважно застосовувалося як інструментальне поняття для розв'язання проблем метафізики, а також як обґрунтування власних позицій раціоналістами та емпіриками в Новий час; з'ясовано, що проблематизування досвіду в німецькому ідеалізмі створило умови, за яких досвід став одним з основних понять західної філософії, що вимагало створення як теоретичних підстав для його концептуалізації, так і історико-філософської рефлексії;

– виявлено основні характеристики еволюції теоретичних підходів до аналізу досвідної проблематики в неокантіанстві, прагматизмі, аналітичній філософії мови, феноменології та герменевтиці, зокрема: 1) тлумачення змісту досвіду в термінах взаємодоповнюваності та суперечливості фактичного й історичного; 2) осмислення досвіду одночасно в межах теорії та метатеорії; 3) важливість поняття досвіду та пов'язаної з ним проблематики для забезпечення інтегративності філософського процесу попри значні методологічні розбіжності основних філософських течій Заходу в XIX–XX ст.;

– доведено, що для неокантіанства характерним було недооцінювати онтологічний вимір досвіду й аналізувати досвід у термінах фактичності, що увиразнювалися у проблематизації епістемологічної значущості досвіду для наукового мислення, та в термінах історичності, зокрема у вивченні багатоманітності історичних форм досвіду, зокрема наукової, культурної та мовної;

– з'ясовано, що основними характеристиками аналізу досвіду в прагматичній філософії були операціоналістичний підхід до досвіду, зосередженість на майбутньому як його визначальному часовому горизонті, фокусування уваги на досліді-перевірці як фундаментальній формі досвіду та опис структур досвіду в термінах знакових відношень;

– запропоновано новий погляд на роль і значущість проблеми досвіду в аналітичній філософії мови, який полягає в проясненні важливості досвідної проблематики в філософському спрямуванні, головним предметом дослідження якого було задекларовано мову; зокрема, було з'ясовано, що аналітична філософія мови сфокусувала увагу філософського мислення на констативному та

перформативному вимірах мови, які становлять мовленнєвий контекст досвіду, що суттєво змінило філософські підходи до осмислення як мови, так і досвіду;

– виявлено особливості тлумачення досвіду в феноменології та герменевтиці, зокрема такі: 1) надання досвідові статусу прарегіону філософії; 2) зосередження уваги на проблематиці розуміння, яке забезпечено буттєвою улаштованістю досвіду як відкритої структури смислопородження; 3) налаштованість описувати структури досвіду з урахуванням його багатовимірності, від первинних шарів передпредикативного досвіду до тілесного та повсякденного досвіду;

– завдяки з'ясуванню особливостей зазначених позицій виявлено, що поняття досвіду було тим філософським поняттям, проблематизація значення якого спонукала до розвитку трансцендентально-прагматичного виміру філософії і забезпечувала інтегративність теоретичної діяльності окремих філософських напрямів західної філософії в XIX-XX ст., утримуючи безпосередній зв'язок із формуванням завдань сучасної епістемології, філософії мови та філософії науки;

– з'ясовано, що сучасна філософська переоцінка досвіду (зокрема, зосередження уваги на комунікативній, контрфактичній та мовленнєвій активності, усунення логоцентричного суб'єкта досвіду з центру уваги філософії) є реакцією на обмеженість філософського поняття досвіду, визначеного історичним та фактичним вимірами досвіду, характерних для західних філософських концепцій XIX–XX ст.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в осмисленні особливостей еволюції поняття досвіду в західній філософії в XIX–XX ст., розкритті засобів концептуалізації досвіду в сучасній філософії. Теоретичні положення, фактичний матеріал і результати цього історико-філософського дослідження мають значення як внесок у вивчення історії філософських понять, відкриває новий теоретичний горизонт для аналізу підстав філософського мислення.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в практиці викладання історії філософії і науки, епістемології, логіки, теорії наукового дослідження та аналізу мовленнєвих актів, а також у побудові науково обґрунтованих наукових політик.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження апробовані автором у педагогічній роботі під час викладання курсів “Німецька класична філософія”, “Критична філософія І. Канта” та “Філософія неокантіанства” для студентів Національного університету “Києво-Могилянська академія” у 2003–2007 роках.

Головні положення та результати дисертації представлені в одноосібній монографії “Історія поняття досвіду” (26,6 друкованих аркушів) та двадцяти одній статті в українських фахових виданнях (загальний обсяг 18 друкованих аркушів) та тезах доповідей у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних конференцій.

Окремі ідеї, теоретичні положення, висновки та науково-методологічні розробки автора було викладено у виступах на наукових та науково-практичних конференціях і семінарах: Спільне засідання Інституту філософії НАНУ імені Г.С. Сковороди та філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка з нагоди 280-ліття з дня народження І. Канта (Київ, 2004); Міжнародна конференція “Досвід і мова” (Брайтон, 2004); XI Міжнародні Кантівські читання (Калінінград, 2004); Міжнародна науково-практична конференція “Герменевтика, досвід, розуміння” в Російському державному гуманітарному університеті (Москва, 2005); Міжнародна конференція Українського феноменологічного товариства (Київ, 2005); Щорічна конференція Кантівського товариства в Україні “Розум та самоафектація” (Київ, 2006); Міжнародна філософська конференція “Епістемологія і політика” Аспенського інституту (Аспен, 2006); методологічний семінар з епістемології та філософії науки Джоржтаунського університету (Вашингтон, 2006), Філософсько-антропологічні читання “Філософська антропологія та сьогодення” (Київ, 2007).

Структура дисертації. Мета дослідження, його завдання та методологічні засади визначили структуру дисертації. Дисертація містить вступ, два розділи, висновки та список використаних джерел. Обсяг основного тексту дисертації – 367 сторінок машинопису, список використаних джерел – 41 сторінка (список використаних джерел налічує 567 позиції, серед них 314 – іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі до дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність та необхідність звернення до обраної теми, розкрито мету та основні завдання, зазначено предмет та об’єкт дослідження, визначено наукову новизну, методологічні засади та джерельну базу дослідження, окреслено можливості теоретичного і практичного застосування, наведено дані про апробацію його результатів.

У першому розділі “Джерела і методологія дослідження історії поняття досвіду” аналізу піддано методологічні підстави історико-філософського дослідження еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст.

У підрозділі 1.1. “Місце історії поняття серед методів історико-філософського дослідження” розкрито методологічні особливості та проблеми особливості історії понять як методу історико-філософського дослідження. Теоретичною основою цього аналізу стали герменевтика поняття (Г.Г. Гадамер, П. Рікьор) та порівняльна лексикографія й історична семантика понять (Й. Ритер, Р. Козелек, Е. Ротгакер). На цій основі окреслено роль та основні підходи історії понять у формуванні підстав філософського процесу. Історія філософських понять, визначаючи поняття як основний топос філософського мислення, відіграє важливу роль у здійсненні функції історії

філософії поєднувати спрямування сучасного філософського дискурсу і утримувати його у зв'язку з минулими філософськими позиціями та тлумаченнями. Історико-семантичний аналіз поняття розкриває взаємодію минулих і сучасних змістів, які вкладаються в дане поняття, визначають напрям еволюції як окремого поняття, так і філософії загалом. Також в цьому підрозділі обґрунтовано поділ філософських понять на інструментальні, тобто такі, що застосовуються для філософського аналізу проблем, відірваних від змісту даного поняття, та самосвідомі, тобто такі, службова функція яких переходить в усвідомлення свого змісту й історії у межах різних філософських теорій, і так визначає теми, проблеми та мову філософії в певних контекстах. Предметом дослідження історії філософських понять визначено поняття у його самосвідомій формі.

У підрозділі 1.2. “Поняття досвіду як предмет історико-філософського дослідження” розглянуто підстави оцінки філософського поняття досвіду як важливого предмету історико-філософського дослідження. Історико-філософське дослідження поняття досвіду визначено як таке, що має вплив на формулювання фундаментальних проблем філософії. Підходи до тлумачення поняття досвіду визначають характер вимог до обґрунтування істинності положень філософії, логіку побудови філософських систем і особливості світосприйняття, характерного для культури певної доби. Реконструкція підстав і рамок тлумачення поняття досвіду в певний момент історії філософії, еволюції змістів і смислових структур філософського поняття досвіду є ключовими для розуміння філософського процесу, його засад і механізмів. Також сформульовано положення про те, що в історико-філософському дослідженні поняття досвіду слід утримувати увагу на теоретичному та метатеоретичному вимірі досвіду. Вивчення теорій досвіду розкриває еволюцію філософського осягнення передумов спроможності мати досвід, а вивчення метатеоретичних елементів у вченнях про досвід різних філософів дозволяє зрозуміти завдання, структуру та межі значущості теорії досвіду як складової філософування взагалі. З огляду на це було доведено, що історико-філософське дослідження поняття слід провадити як топологічний опис, заснований на упорядкуванні даних історико-семантичного аналізу. Топологічна дескрипція поняття, розглянутого як топос, описує різномірні і різночасові змісти поняття у багатоманітні їх зв'язків, співвідношень, ієрархій, форм виразу, а також у незмінності границь та рухливості меж, що уможливають самопізнання поняття, здатність створювати карти власного змісту. Таке топологічне дослідження поняття досвіду розкриває умови можливості філософської концептуалізації та аналізу досвіду в цілісності його епістемологічного, метафізичного та онтологічного вимірів.

У підрозділі 1.3. “Постановка проблеми історії поняття досвіду в історико-філософській літературі” проаналізовано стан розробки історії поняття досвіду в історико-філософській літературі. Зокрема, визначено основні питання сучасної філософії, які потребують топологічного аналізу поняття досвіду в межах західної філософії XIX–XX ст. Висвітлено позиції вітчизняних,

англо-американських та європейських континентальних філософів та істориків філософії щодо розробки питання еволюції поняття досвіду в західній філософській традиції.

У підрозділі 1.4. “Джерельна база дослідження історії поняття досвіду” розглянуто джерельну базу даного дисертаційного дослідження. Зокрема, визначено основні тексти для проведення топологічної реконструкції застосування поняття досвіду в межах філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, неокантіанства, прагматизму, аналітичної філософії мови, герменевтики та феноменології.

Підрозділ 1.5. “Рамки дослідження історії поняття досвіду” підсумовує результати першого розділу. Зокрема, тут визначено концептуальні рамки подальшого історико-філософського топологічного дослідження поняття досвіду в його самосвідомій формі, еволюція якого відбувалася в межах західної філософії ХІХ–ХХ ст.

У другому розділі “Конкретно-історичні форми вияву поняття досвіду” проаналізовано основні події в еволюції поняття досвіду в передісторичний етап (від Античності до Нового часу) та в межах історичного етапу, теоретичні рамки якого було задано рецепцією досвіду в німецькому ідеалізмі, а поступ якого прослідковано у розвитку неокантіанства, прагматизму, аналітичної філософії мови, герменевтики та феноменології.

У підрозділі 2.1. “Початок історії поняття досвіду” відтворено основні етапи змін поняття досвіду в його інструментальній формі, а також проаналізовано якісний характер зміни тлумачення поняття досвіду у І. Канта та Г.В.Ф. Гегеля.

У пункті 2.1.1. “Передісторія поняття досвіду” в загальних рисах було проаналізовано та визначено застосування поняття досвіду в філософських позиціях Платона, Аристотеля, середньовічних мислителів (Альберта Великого, Гуго Сен-Вікторського, Окама, Фоми Аквінського, Буридана), інтелектуалів Відродження (Петрарки, Бруні, Пальм’єрі), Г. Галілея, Ф. Бейкона, емпіриків (Дж. Лока, Дж. Берклі, Т. Гобса), раціоналістів (Р. Декарта, Б. Спінози), французьких сенсуалістів (П.А.Д. Гольбаха, К.А. Гельвеція, Е.Б. Кондільяка, і М.Ж.А.Н. Кондорсе), Г. Ляйбніца, Д. Г’юма та інших. Зокрема було з’ясовано, що вже у європейській філософії ХVІІІ ст. постає вимога якісної зміни застосування поняття досвіду. Було показано, що до німецького ідеалізму поняття досвіду застосовувалося як інструментальне поняття для розв’язання проблем певних філософських позицій, тоді як проблематизування досвіду в німецькому ідеалізмі уможливило перетворення поняття досвіду на одне з основних понять західної філософії.

У пункті 2.1.2. “Рамки історії поняття досвіду, закладені в філософіях Канта і Гегеля” розкрито основні теми, концепції та принципи, що заклали початок історії поняття досвіду, який зазнав свого виразу в аналітичних підходах до досвіду в філософських позиціях Канта і Гегеля. Встановлено, що трансцендентальне тлумачення досвіду у філософії Канта, засноване на думці про те, що досвід є цілісністю спонтанно-рецептивних спроможностей суб’єкта, створило підстави для аналізу теорій досвіду, тим самим визначивши епістемологічну основу для метатеорії досвіду. Тут філософське

вивчення досвіду отримало настанову мислити підстави власної можливості, умови можливості тотальності мисленнєвого простору в поняттях, що забезпечують найменшому досвідному актові присутність в ньому всієї структури досвіду взагалі. У гегелівському вченні про досвід свідомості було продовжено розробку підстав самоусвідомлення поняття досвіду в філософії, ґрунтованих на визнанні діалектичного характеру підстав самоосягнення досвіду в поступі усвідомлення себе в русі своєї історії. Гегель обґрунтував та першим реалізував філософський підхід, в якому досвід розглядається не в рамках завдання певної наукової дисципліни чи певного філософського питання, а так, як він сам себе розкриває в своєму русі, в історичних формах самоосягнення. Амбівалентність рамок, задана напруженням між епістемологічним та герменевтичним підходами, дозволило поняттю досвіду пережити якісну зміну і стати тим топосом, через який філософія осягає смислові структури досвіду.

У пункті 2.1.3. “Взаємодоповнюваність концепцій досвіду Канта і Гегеля” доведено, що, попри різноспрямованість епістемологічного та герменевтичного підходів, вони взаємодоповнювали одне одного і формували підстави властивої філософуванню XIX–XX ст. тези про те, що теорія досвіду з необхідністю має будуватися разом із певними метатеоретичними підходами, забезпечуючи можливість досвіду досвіду, в процесі якого еволюція поняття досвіду збігається з самоосягненням. Таким чином, в європейській філософії XIX–XX ст. осмислення досвіду розглядалося як у зв’язку з кантівським питанням про фактичний вимір досвіду, так й у зв’язку з історичним виміром, запропонованим Гегелем. Ці висновки зазнали своєї історико-філософської експлікації в подальших підрозділах нашого дослідження.

У підрозділі 2.2. “Межі і зміст тлумачення досвіду в неокантіанстві” розглянуто особливості концептуалізації досвіду у філософських працях Г. Когена, П. Наторпа, Г. Рикерта та Е. Касирера.

У пункті 2.2.1. “Генеза неокантіанського підходу до досвіду” розкрито особливості переходу теми досвіду від специфіки філософування в німецькій класичній філософії до проблематизації досвіду в епістемологічних системах неокантіанства. Зокрема описано теоретичні передумови подолання гегельянства в філософських концепціях середини XIX століття, які обумовили виникнення шкіл марбурзького та баденського неокантіанства.

У пункті 2.2.2. “Поняття досвіду в марбурзькому неокантіанстві” встановлено, що неокантіанський опис досвіду починається в межах теоретико-пізнавальної проблематики, фокусуючи увагу на регіоні наукового досвіду. Зокрема в аналізі досвідної проблематики у Г. Когена досвід визнано особливим типом конструктивної активності розуму, відповідно до чого предмети досвіду розглядаються як конструкти розуму, а сам досвід як прояв спонтанності автономного розуму. П. Наторп продовжив стратегію марбурзької школи неокантіанства в аналізі досвіду з позицій рефлексії над проблемами автономії розуму, вираженими в абсолютизації спонтанності, засадничості самоафектації і відмові в онтологічній та епістемологічній значущості

концепції речі самої по собі. Продемонстровано, як марбурзьке неокантіанство ввело до філософії положення про науковий досвід як фундамент точності знання і умови можливості науки. Також було визначено, що марбурзькі неокантіанці першими в західній філософії поставили питання про горизонт досвіду, завдяки чому було обґрунтовано потребу у впровадженні цілісної топології досвіду. Епістемологічний підхід марбурзьких неокантіанців значно обмежив вивчення онтологічних підстав досвіду, однак дозволив зробити перший крок в очищенні від психологізму в аналізі досвідної проблематики.

У пункті 2.2.3. “Ціннісний горизонт досвіду в баденському неокантіанстві” розкрито підстави переходу в неокантіанському аналізі досвіду від суто наукової проблематики до тематизації регіону культурного досвіду. На основі аналізу текстів баденських неокантіанців (В. Віндельбанда, Г. Рікерт) було визначено, що основною рисою їх тлумачення досвіду було визнання предметності за ключову детермінанту досвіду. Предметність досвіду визначалася в залежності від трансцендентного предмета, ототожненого з горизонтом належного. Було показано, що, хоча опис досвіду в межах баденського неокантіанства відбувається в рамках пізнавальної проблематики, основний характер актів пізнання визначено не в термінах мислення, а в термінах вольового ствердження і заперечення істинності суджень. Таким чином, акти волі, засновані на трансценденції належного, було встановлено за фундамент істинного, безумовно необхідного і незалежного від буття пізнання, а досвід визначено як функцію творення окремих предметів і світу загалом.

В цьому пункті також було визначено, що на підставі зумовленості досвіду сферою трансцендентного належного, неокантіанці описують два типи досвіду, загально-повторюваний номотетичний та унікально-неповторний культурний досвід, концептуалізуючи наявність двох типів науки, тобто наук про природу та наук про культуру з відповідними типами предметів. Таким чином, було з’ясовано, як у баденській теорії та метатеорії наукового досвіду постала топографія регіону природничонаукового досвіду і регіону культурного досвіду, в якому тематизуються підстави культури і її ціннісний вимір.

У пункті 2.2.4. “Прафеномени і багатоманітність форм досвіду. Завершення неокантіанського проекту в філософії символічних форм” доведено продуктивність неокантіанської стратегії опису культурного досвіду на прикладі останньої неокантіанської філософії, створеної Е. Касирером. Зокрема показано, що Е. Касирер аналізує досвід в межах загальної неокантіанської стратегії, спрямованої на цілісний опис досвіду, який враховує і, одночасно, трансцендує предметну подвоєність наук. Було з’ясовано, що філософія символічних форм визначає культурний досвід за фундаментальний, на підґрунті якого можуть бути описані будь-які інші регіони досвіду. Тож попередня неокантіанська проблематика волі, цінності і належного стає проблемою символічної функції і плюральності форм людського досвіду, що дозволяє описати цілісний науково-культурний досвід і підійти впритул до тематизації пра-регіону безпосереднього досвіду,

який фундує єдність і множинність форм людського досвіду. Було визначено, що тематизація первинного досвіду у Е. Касирера сфокусована на визначенні первинного шаблю досвіду в культурних формах, які є рівноцінними в своїй символізації безпосередньої присутності. Виразальна функція досвіду визначена за принцип культури, який полягає в необмеженості за своїми історичними формами синтезу різноманітних виразальних можливостей, притаманних людському духові та рецептивно-спонтанній даності людського життя. Також було показано як зазначені культурні синтези відбуваються у вигляді трьох прафеноменів, в яких досвід одночасно формує себе і навколишнє. Таким чином, було доведено, що філософія Касирера виконує завдання неокантіанського опису досвіду та вичерпує його можливості в концепціях символічних форм культури та прафеноменів.

У пункті 2.2.5. “Основні риси неокантіанської топографії досвіду” було підсумовано особливості еволюції поняття досвіду в неокантіанській філософії. Так неокантіанську топологію досвіду було визнано за послідовну експлікацію змістів і структур регіону наукового досвіду, які привели до тематизації дотичних регіонів досвіду, зокрема культурного досвіду, а також проблематизації єдності і множинності досвіду та його взаємовідношення із розумом. Неокантіанська топологія досвіду репрезентує еволюцію поняття досвіду в європейській філософії від опису досвіду в термінах методології природничих наук, через проблематизацію ціннісної обумовленості розумової конструкції предметних полів номотетичних та культурних наук, до критичного ідеалізму філософії символічних форм. Зазначена еволюція поняття досвіду була визначена як перехід від суто епістемологічного опису досвіду у марбуржців до поєднання епістемологічного та онтологічного описів досвіду у філософії Е. Касирера. Тож основними характеристиками еволюції поняття досвіду в неокантіанстві було визначено недооцінку онтологічного виміру досвіду, зосередження на аналізі досвіду в термінах фактичності, що увиразнювалися у проблематизації епістемологічної значущості досвіду для наукового мислення, та в термінах історичності, зокрема у вивченні багатоманітності історичних форм досвіду, зокрема наукової, культурної та мовної.

У підрозділі 2.3. “Опис досвіду в прагматичній філософії” розглянуто основні підходи до концептуалізації досвіду і пов’язаної з нею проблематики у філософії американського прагматизму.

У пункті 2.3.1. “Прагматизм Пірса як філософія досвіду” було визначено засадничу роль досвіду в філософії Ч.С. Пірса, засновника прагматизму і семіотики. Було показано, що прагматичну філософію було засновано на фундаменті з’ясування послідовної мови досвіду, в якій сама філософія усвідомлює себе здатністю до досвіду досвіду. Активний, спрямований на результативність досвід-запит (inquiry) визначено за топос впорядкування взаємодії думки і світу, який описано поза межами епістемологічного підходу до досвіду. Пірс виводить процес еволюції поняття досвіду на рівень концептуалізації його в термінах операціональності, зосередженої на формуванні поведінки.

В цьому пункті було з'ясовано, що на основі висунення фундаментальної ролі категорій одиничності, подвійності та потрійності, які одночасно відображають первинну структурованість досвіду, знакових відношень і філософського мислення, Ч.С. Пірс показав можливість аналізу досвіду в нерозривності епістемології та семіотики. Також було доведено, що Пірсова граматики філософської мови, заснована на теорії активного досвіду та вченні про категорії, дозволяє описати досвід в його дії, опосередкованій відношеннями знакового носія, об'єкта та інтерпретанта. Було з'ясовано, що прагматична філософія концептуалізує досвід-запит в його налаштованості на взаємодію із зовнішнім світом, на перевірку зовнішнього своїми засобами і перевірку своїх засобів через зовнішнє. Окрім того, було з'ясовано, що активність досвіду, виражена в неперервному процесі інтерпретацій знаків і порівнянні їх значень з їхніми наслідками, влаштована як необхідно спрямована на істину в її прагматично-символічному вираженні. Саме ця телеологічна спрямованість досвіду-запиту на мету є тим операціональним відношенням, що тримає в цілісності окремі регіони досвіду і дозволяє прагматизмові тематизувати досвід в єдності семіотичного, онтологічного та епістемологічного вимірів.

У пункті 2.3.2. “Концепція досвіду в філософії Д'юї” було визначено зміну змісту поняття досвіду в межах прагматичного інструменталізму Дж. Д'юї. Зокрема було з'ясовано, що прагматичний підхід дозволив Д'юї аналізувати структуру досвіду-запиту поза розривом на онтологічний та епістемологічний спосіб тематизації досвіду. Концепцію інструментальної цілісності досвіду засновано на прагматичній неподільності взаємодії між людиною, людьми та їхнім середовищем, завдяки чому досвід описано в термінах не тільки мислення, а й здатності відчувати, діяти, поводитися тощо, поза аналітичними поділами на зовнішнє і внутрішнє, культурне та природне, індивідуальне та суспільне. Тож тут було розкрито підстави д'юїанської стратегії на доведення непорушності розграниченості топосів досвіду і розуму та автентичної вищості топосу досвіду перед усіма іншими. Також було показано, що разом із перевагами концепції цілісного досвіду, інструменталізм є спробою тлумачити розум і пов'язану з ним філософську проблематику науки, застосовуючи мову дескрипції досвіду до тем і понять, що потребують окремої термінології та інших критеріїв. Тим самим було показано як філософія Дж. Д'юї готує підґрунтя для тих сумнівів в адекватності раціональних та мовних спроможностей свідомості артикулювати цілісність досвідних змістів, які спричинили появу голізму В.В.О. Квайна та неопрагматизму Р. Рорті.

У пункті 2.3.3. “Епістемологія і проблема досвіду у Квайна та Рорті” описано подальше розведення досвідної і свідомісної проблематики як основної тенденції в еволюції поняття досвіду в неопрагматичній філософії В.В.О. Квайна і Р. Рорті.

Було з'ясовано, що зосередження неопрагматичного аналізу на досвідній проблематиці, чітко відокремленої від свідомісної проблематики, дозволило В.В.О. Квайну створити топологію досвіду,

засновану на тому, що дескрипція досвіду відбувається засобами не епістемології чи метафізики, а аналізу мови. Розглянуто Квайнову концепцію цілісного досвіду, засновану на відмові від приписування статусу апріорі будь-якому аспектові теоретичної здатності, визнанні потреби створити голістичну метатеорію досвіду і зосередженні філософського інтересу на відмінності топосів мови, розуму і досвіду. Також було з'ясовано, що голістичний емпіризм В.В.О. Квайна, попри його критичну настанову до класичної епістемології, мав на меті виконання класичного філософського завдання – дати певні засновки науці, визначені досвідом як змістотворним горизонтом науки. Таким чином було розкрито, що горизонт досвіду має структуру, яка, з одного боку, примушує вдаватися до засобів мови для передачі досвідних змістів, а з іншого боку, не дозволяла засобам мови адекватно передавати стан справ, даний в досвіді як такому.

У цьому пункті було показано також те, що у своїй герменевтиці Р. Рорті завершив неопрагматичну артикуляцію відокремленості живого цілісного досвіду від модерного розуму з його догмами, міфами та віруваннями в репрезентаціонізм та кореспондентну теорію істини. Було експліковано аргументи на користь необхідності для філософії переглянути мову, якою вона послуговується в аналізі та дескрипції структур досвіду і розуму. На основі зазначених аргументів Р. Рорті визнає мову філософії неадекватною тим завданням, які вона ставить перед собою. Також було визначено, що Рорті пропонує “філософський дарвінізм” як позицію, що встановлює особливий режим мислення, здатний уникати визнання певного словника, який слугував би підставою для всіх інших дескриптивних практик, а отже дозволив би з більшою вірогідністю передати досвідні змісти у мовних виразах.

Пункт 2.3.4. “Прагматична топологія досвіду” містить підсумок опису еволюції поняття досвіду в прагматичній філософії. Зокрема було показано два типи прагматичної дескрипції досвіду, а саме: опис досвіду, що виводить виражальні засоби та критерії оцінки себе з самого себе, а отже намагається обґрунтувати себе сам в процесі самопізнання, та опис досвіду, поданий у вигляді критики підстав самої можливості адекватного виразу результатів аналізу досвіду як такого. Основними характеристиками аналізу досвіду в прагматичній філософії було визначено операціоналістичний підхід до досвіду, зосередженість на майбутньому як його визначальному часовому горизонті, фокусування уваги на досліді-перевірці як фундаментальній формі досвіду та опис структур досвіду в термінах знакових відношень. Таким чином було показано, що філософський прагматизм становить особливий етап перетворення філософської мови, яка має на меті знайти адекватну форму для здійснення і вираження еволюції досвіду.

Підрозділ 2.4. “Топологія досвіду і аналіз мови” присвячено вивченню впливу аналітичної філософії мови на підходи до концептуалізації досвідної проблематики в західній філософії ХХ століття.

У пункті 2.4.1. “Імплікації теорії досвіду у філософії ідеальної мови” було доведено засадничість досвідної проблематики для філософії ідеальної мови, зокрема у її визначенні свого завдання щодо створення адекватної мови для виразу змістів наукового досвіду. Було визначено, що в працях Г. Фреге, Б. Расела та Л. Вітгенштайна зосереджено увагу на проблемі істинності констативних виразів, розглянутих в рамках кореспондентної теорії значення. Зокрема, було показано як Г. Фреге фундує аналітичну теорію досвіду у вченні про тривимірну модель, за якою кожен з вимірів мови (ім’я, смисл і значення) мав за відповідник певний рівень досвіду, що обґрунтовувало можливість адекватного виразу досвідного стану справ засобами сконструйованої мови. Було розглянуто, як Б. Расел розвинув цю ідею в лінгвістичному атомізмі, заснованому на понятті мовного атому як логічної константи й інстанції субститутивного забезпечення у досвіді тотожності й адекватності змісту виразів і станів справ. Лінгвістичний атомізм став філософським засобом розкриття атомарних фактів у мові, завдяки чому в актах онтологічної редукції граматичних перешкод природних мов філософ отримав можливість знайти ідеальну мову науки, а так і досягнути до дійсної реальності досвіду. Також у цьому підрозділі було проаналізовано спробу Л. Вітгенштайна з’ясувати підстави створення ідеальної мови в концепції логічних форм, які були спільними для досвіду світу, чистого мислення і мовної здатності формулювати завершені змістовні речення. В результаті аналізу зазначених позицій було показано, що філософія ідеальної мови спиралася на теорії досвіду, які розглядали умови можливості трансляції досвідних змістів у мовних виразах, що адекватно відбивають логічні та онтологічні властивості фактів світу і обмежені горизонтом суб’єкта.

У пункті 2.4.2. “Філософія повсякденної мови і проблема досвіду” було розглянуто суттєву зміну в розумінні досвіду і його зв’язку з мовою, виражену в виявленні двох вимірів мовленнєвого виразу: констативного та перформативного. Зважаючи на настанову філософії повсякденної мови розглядати наявну мову не як предмет перетворення на засіб науки, а як даність, структура і властивості якої слід проаналізувати, було показано що центр уваги мовного аналізу пересувається від референції до застосування, а так від проблеми виразу досвідного змісту у виразах мови до мовленнєвої активності як виразу особливого типу активного досвіду. Відповідно було описано перехід аналітичної філософії мови від завдання сконструювати мову науки до вимоги піддати мову терапії, яка дозволить слововжитку бути адекватним. Тож концепції істинних трюїзмів Дж.Е. Мура і життеформ Л. Вітгенштайна було визнано за положення, що встановлюють фундамент забезпечення правильності мововжитку і дієвості мислення. Також було з’ясовано, що філософія повсякденної мови, відмовляючись від оцінювання виразів у термінах істинності та хибності, висуває критерій “вдалості” перформативного виразу. Разом з такою зміною контексту мовних виразів, нового тлумачення зазнав досвід, який здобув риси прагматичного досвіду-запиту, що оцінюється за його успішністю. Таким чином було встановлено, що, хоча іллокутивні акти, описані

Дж. Остином та Дж.Р. Сьорлом, жодним чином не описують досвідні стани справ, вони задають контекст досвіду в мовленнєвій практиці, забезпечуючи осмисленість висловлювань і, в такий спосіб, придатність до артикуляції змістів досвіду.

У пункті 2.4.3. “Значення аналітичної філософії мови для топології досвіду” було розкрито, що аналітична філософія мови загалом виявляє і описує необхідність зв’язку та відмінності і досвіду, а також пропонує відповіді на сумніви неопрагматиків щодо можливостей мови адекватно виражати змісти досвіду засобами усталених словників епістемології, метафізики та онтології. У цьому пункті було визначено, що опрацювання кореспондентної теорії значення та поділ предметного поля аналітичної філософії мови на сфери констативів і перформативів зумовлено фундаментальним імпліцитним інтересом аналітичної філософії мови до зв’язку і відмінності мови і досвіду. Також було доведено, що для цього підходу досвідна проблематика мала непересічну важливість попри те, що головним предметом дослідження аналітичної філософії була мова. З огляду на це було з’ясовано, що аналітична філософія мови сфокусувала увагу філософського мислення на констативному та перформативному вимірах мови, які становлять мовленнєвий контекст досвіду, чим суттєво змінила філософські підходи до осмислення як мови, так і досвіду. Таким чином, було встановлено, що аналітична філософія описує структуру мови так, що її необхідним горизонтом визнається досвід, який, в свою чергу, зазнає переоцінки в термінах досвіду мовленнєвої практики, а суб’єкт досвіду – як мовний суб’єкт.

У підрозділі 2.5. “Самоосягнення досвіду в герменевтиці і феноменології” було розглянуто основні наслідки вивчення досвіду в герменевтичній та феноменологічній думці, зокрема в філософських позиціях В. Дильтая, Е. Гусерля, А. Шюца, М. Гайдегера та Г.Г. Гадамера.

У пункті 2.5.1. “Концепція історичного цілісного досвіду в герменевтиці Дильтая” розкрито значення аналізу досвіду в філософії В. Дильтая для еволюції філософського поняття досвіду. Було доведено, що Дильтаєва герменевтика розглядає досвід в цілісності людського життя, повертаючи до філософського аналізу ті змісти, які редукувалися в метафізиці та гносеології. Доведено, що В. Дильтай визначає досвід як сукупність первинного досвіду, тобто рівня первинного усвідомлення в станах конституювальності та конституційованості, та вторинного досвіду, тобто предметного досвіду наук, що в подальшому ділиться на регіони наук про дух та природничих наук. Показано, що фундаментальна структура досвіду містить в собі передсвідомісну цілісність пасивної рецептивності та активно-спонтанної розсудковості, відношення складових в якій рівнозначно уможливають сприйняття, воління, переживання і судження. Також експліковано статус суб’єкта досвіду в герменевтиці В. Дильтая як невід’ємного елемента життєво-історичної цілісності людства та окремого індивіда. Показано, що аналіз життєво-практичних взаємовідношень приводить до висновку про здатність мови виражати будь-які досвідні змісти у описових виразах, виразах бажання, викликах і наказах. Таким чином доведено, що герменевтична концептуалізація досвіду

виявляє досвід як передумову можливості порозуміння між людиною і світом, між людиною й іншою особою і в межах людства взагалі. Тим самим, через обґрунтування нового підходу до аналізу досвіду в межах герменевтики, В. Дильтай створює можливості для знаходження такої метапозиції в філософії, з якої можливо артикулювати ключові питання для саморозуміння досвіду.

У пункті 2.5.2. “Гусерлева феноменологія досвіду” з’ясовано особливості феноменологічного опису досвіду в працях Е. Гусерля. Було з’ясовано, що для феноменології як строгої науки фундаментальним регіоном досліджень був прарегіон досвіду. Показано, що Гусерлева топологія досвіду розробляє категорії, в яких описано межі окремих регіонів досвіду, а також складну структуру його горизонту. Було експліковано основні засади генеалогії досвіду у Гусерля, яка розглядає досвід як нерозривну активно-пасивну структуру, задану напруженням між суб’єктивністю, що забезпечує іманентність розгляду висхідних шаблів досвіду, і життєсвітом, що повертає феноменологічну дескрипцію до самоочевидності досвіду. Таким чином, було доведено, що генетична феноменологія Е. Гусерля була позицією, яка, з одного боку, уможливила опис досвіду в його фактичній та історичній визначеності, а з іншого боку, у зв’язку з надміром уваги до проблематики теорії пізнання і логіки, обмежила спроможність трансцендентальної феноменології дати цілісний та послідовний опис досвіду.

У пункті 2.5.3. “Структури життєсвітнього досвіду” розкрито основні положення феноменологічної топології досвіду А. Шюца, яка була першою спробою упорядкування регіональних дескрипцій досвіду в єдиній систематичній картині життєвіту. Було з’ясовано, що топологія досвіду А. Шюца концептуалізує досвід в термінах нашарувань життєвіту, організації знання та розмаїття реальностей. Доведено, що феноменологічна топологія досвіду А.Шюца визначає досвід у неподільності особистого і соціального вимірів структур запасів знання, а також у зв’язку повсякденної реальності з іншими закритими смисловими царинами, тим самим долаючи недоліки феноменологічної дескрипції досвіду Е. Гусерля.

У пункті 2.5.4. “Діалектика історичності і фактичності досвіду в філософії Гайдегера” розкрито еволюцію змісту філософського поняття досвіду в герменевтичній феноменології М. Гайдегера від розгляду в рамках цілісного розуміння буття сущого до опису в межах онтології події. Доведено, що в ранній період філософування, М. Гайдегер розкриває в герменевтиці фактичності досвід як досвід відкритості сущого, визначений часовим горизонтом у цілісності фактичної та історичної налаштованості досвіду. Також з’ясовано, що у пізній філософії розуміння досвіду розкривається в термінах події світу, тобто такого досвіду свідомості, який осягає себе в своїй відкритості і неприхованості, а також виявляє себе не способом пізнання, а виразом буття, без якого розуміння буття неможливе. Таким чином показано, що герменевтична феноменологія поєднала в собі здобутки герменевтики В. Дильтая та феноменології Е. Гусерля, створивши підстави для досягнення досвіду в єдності його фактичності та історичності.

У пункті 2.5.5. “Горизонт розуміння і відкритість досвіду у герменевтиці Гадамера” було розкрито зміст розвитку гайдегерівського аналізу фундаментальних структур досвіду у герменевтиці Г.Г. Гадамера. Було доведено, що Г.Г. Гадамер описує структури досвіду в термінах традиції, тобто визнання історичної скінченності присутності, проєктивності, тобто відкритості до майбутнього, та часової структурованості, для якої вкоріненість в минуле є тим, що становить горизонт досвіду. Таким чином, було встановлено, що герменевтика Г.Г. Гадамера концептуально закріпила в понятті досвіду відкритість як його фундаментальну налаштованість, що визначає характер взаємозв’язків досвіду з топосами свідомості та мови.

Нарешті, у пункті 2.5.6. “Герменевтична і феноменологічна топологія досвіду” підсумовано результати вивчення досвіду в герменевтиці та феноменології. Зокрема, було з’ясовано, що герменевтика і феноменологія визначають досвід як одне з найважливіших своїх понять, зміст якого описують в термінах цілісності історичного і фактичного вимірів досвіду. Тож було виявлено особливості тлумачення досвіду в феноменології та герменевтиці, зокрема надання досвідові статусу прарегіону філософії, зосередження уваги на проблематиці розуміння, яке забезпечено буттєвою улаштованістю досвіду як відкритої структури смислородження, та налаштованість цього підходу описувати структури досвіду з урахуванням його багатовимірності, від первинних шарів передпредикативного досвіду до тілесного та повсякденного досвіду. Таким чином було доведено, що обидва філософські спрямування розвинули рамки еволюції поняття досвіду, задані у кантівському та гегелівському аналізі досвіду, а також подолали їх, виводячи топологію досвіду на рівень осягнення перебігу процесу досвіду досвіду.

У Висновках було представлено основні результати дисертаційного дослідження.

Здійснений аналіз ключових положень про досвід в західних філософських системах XIX–XX століть в систематичному вигляді представив цілісну концепцію еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст., яка узагальнює специфіку підходів до аналізу досвіду в філософських позиціях, що під впливом перетворень філософської думки у німецькому ідеалізмі постали у неокантіанстві, прагматизмі, аналітичній філософії, феноменології і герменевтиці та особливості впливу цих підходів на формуванням завдань сучасної епістемології, філософії мови та філософії науки. Зокрема, було встановлено, що результат історико-філософського дослідження знаходить підстави філософської концептуалізації досвіду в сукупності зв’язків епістемології, метафізики й онтології, тим самим переводячи увагу від теоретичного опрацювання предмету, який походить з досвіду, до рефлексії над предметом в рамках самого досвіду.

Розроблена історико-філософська концепція дозволила визначити рамки історії поняття досвіду в західній філософії XIX–XX століть. Запропонована концепція топологічного дослідження досвіду, яка враховує та узагальнює сучасні підходи до визначення напрямів еволюції змісту поняття і дозволяє визначити смислову структуру поняття як карту змісту із зазначенням векторів

еволюції поняття, поняттєвої границі та меж окремих поняттєвих регіонів досвіду, допускає збереження поліваріантності історичних визначень цього поняття у єдності епістемологічного, онтологічного та метафізичного вимірів та заперечуючи їх поділ на центральні та другорядні. Відтак, завдяки накладанню визначень досвіду в провідних напрямках західної філософії XIX–XX століть, було отримано загальні контури досвідного топосу з його границею, межами і регіонами, а також з'ясовано рамки еволюції поняття досвіду як єдиного процесу.

Завдяки застосуванню відповідних дослідницьких підходів, у нашому дисертаційному дослідженні було з'ясовано загальні тенденції в еволюції поняття досвіду в західній філософії, закладених в німецькій класичній філософії, зокрема у філософських вченнях про досвід І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля. Було доведено, що головними характеристиками цих тенденцій було встановлення Кантом зв'язку між питанням про адекватність філософської концептуалізації досвіду та визначенням умов можливості і значущості досвіду взагалі, чим той поклав початок розгляд досвіду у вимірі фактичності, та розгляд досвіду у вимірі історичності, що запропонував Гегель, закладаючи можливість герменевтики досвіду. Разом метатеоретичні засади кантівської та гегелівської філософії стали рамками, в яких було висунуто вимогу осягнення досвіду в єдності його епістемологічного, метафізичного та онтологічного виміру, а також у взаємозв'язку аспектів його фактичності та історичності. Таким чином, було доведено, що епістемологічний та герменевтичний підходи визначили напрямки еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст.

В дисертаційному дослідженні було встановлено відмінності застосування поняття досвіду у позиціях західної філософії до перетворень, що постали у філософській думці під впливом німецької класичної філософії. Було показано, що до критичної філософії Канта та німецького ідеалізму поняття досвіду переважно застосовувалося як інструментальне поняття для розв'язання проблем метафізики, а також як обґрунтування власних позицій раціоналістами та емпіриками в Новий час. Натомість проблематизування досвіду в німецькій класичній філософії створило умови, за яких досвід стає одним з основних понять західної філософії, що вимагало створення як теоретичних підстав для його концептуалізації, так і історико-філософської рефлексії.

Спираючись на визначені рамки еволюції поняття досвіду, було проаналізовано основні концептуальні положення дескрипції досвіду, розроблені в провідних напрямках західної філософської думки XIX–XX століть, зокрема в неокантіанстві, прагматизмі, аналітичній філософії мови, феноменології і герменевтиці. В дисертації доведено, що основними характеристиками еволюції теоретичних підходів до аналізу досвідної проблематики в зазначених філософських позиціях слід віднести тлумачення змісту досвіду в межах рамок, заданих взаємодоповнюваністю та суперечливістю фактичного й історичного; осмислення досвіду одночасно в термінах теорії та метатеорії; важливість поняття досвіду та пов'язаної з ним проблематики для забезпечення

інтегративності філософського процесу попри значні методологічні розбіжності основних філософських течій Заходу в XIX–XX ст.

Було визначено, що неокантіанський аналіз досвіду описував досвід переважно в термінах епістемології, зосереджуючи свою увагу на аналізі досвіду в термінах фактичності, що виразилося як у проблематизації епістемологічної значущості досвіду для наукового мислення, та в термінах історичності, зокрема у вивченні багатоманітності форм досвіду, а також у недооцінці онтологічного виміру досвіду. Також було показано, як у складному процесі внутрішньої переоцінки неокантіанство долає власну епістемологічну обмеженість й у філософії символічних форм Е. Касирера приходять до висновку про плюральність фундаментальних регіонів досвіду, включно з його науковою, культурною та повсякденною формою.

Прагматична філософія становила собою спробу усвідомити досвід фундованим у своєму власному регіоні зі своїми, окремими від інтелекту, функціями та так характеристиками. Прагматична філософія концептуалізує досвід в операціоналістичній цільності, забезпеченій налаштованістю на результат, фокусуванням уваги на досліді-перевірці як фундаментальній формі досвіду та описом структур досвіду в термінах знакових відношень. Також аналіз семіотичної граматики Ч.С. Пірса, інструменталізму Дж. Д'юї, антидогматизму В.В.О. Квайна та словникотворення Р. Рорті виявив підстави прагматичного сумніву у можливості адекватного опису досвіду мовними засобами та висунення вимги до створення нової філософської “мови”, яка могла б бути інструментом досвіду досвіду.

Аналітична філософія мови концептуалізувала взаємообумовленість досвіду і мови. Було розглянуто референційну теорію значення та теорію мовленнєвих актів як два приклади аналітичного осягнення досвіду. Було з'ясовано, що відкриття мовних рівнів констативу і перформативу дозволило аналітичній філософії виявити характер взаємодії мови і досвіду, що суттєво змінило філософські підходи до осмислення як мови, так і досвіду.

Герменевтика і феноменологія стали філософськими спрямуваннями, які спромоглися привести до збалансованого опису досвіду в структурі його відкритості, поєднанні його фактичної та історичної визначеності, а також у розрізненні його первинних і похідних регіонів. Основними характеристиками тлумачення досвіду в феноменології та герменевтиці були надання досвідів статусу прарегіону філософії; зосередження уваги на проблематиці розуміння, яке забезпечено буттєвою улаштованістю досвіду як відкритої структури смислородження; налаштованість описувати структури досвіду з урахуванням його багатовимірності, від первинних шарів передпредикативного досвіду до тілесного та повсякденного досвіду. У герменевтиці досвід розкривається як досвід розуміння, завдяки чому долаються обмеження логоцентризму і філософії свідомості. У феноменології досвід концептуалізується як досвід відкритості, долаючи суб'єктивізм філософських настанов XIX–XX століть. У поєднанні цих настанов та настанов інших

філософських спрямувань Заходу, філософія здобула можливість забезпечити інтегративність теоретичної діяльності її окремих напрямів, а також безпосередньо сформулювати завдання сучасної епістемології, філософії мови та філософії науки.

З урахуванням цілісності метафізичної, онтологічної та епістемологічної проблематики досвіду, приматом практичного начала, вагомістю прагматичного виміру, підвищеною увагою до комунікативної дії та втратою свого значення логоцентричним суб'єктом досвіду, поняття досвіду набуло універсального значення. Сучасна філософська переоцінка досвіду є реакцією на обмеженість філософського поняття досвіду, визначеного історичним та фактичним вимірами досвіду, характерних для західних філософських концепцій XIX–XX ст. Знайдена єдність історичної та фактичної визначеності досвіду становить підстави для подальшого прояснення смислової структури комунікативного, контрфактичного та мовленнєвого досвіду в сучасних філософських дослідженнях. Також наукова новизна результатів цього історико-філософського дослідження може слугувати для корекції завдань досліджень в сфері епістемології, логіки, теорії наукового дослідження та аналізу мовних актів.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія

1. Мінаков М.А. Історія поняття досвіду. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 380 с.

Статті у наукових фахових журналах

2. Мінаков М.А. Теорія досвіду Г. Когена в контексті виникнення неокантіанського руху // Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць. – Київ, 2004. – №41. – С. 3–15.
3. Мінаков М.А. Досвід і проблема прогнозувального розуму // Наукові записки НаУКМА (серія “історія філософії”) – Київ, 2004. – № 25. – С. 47–52.
4. Мінаков М.А. Питання про досвід у формулюванні феноменологічної герменевтики: відповідь з позицій трансцендентальної філософії // Практична філософія. – Київ, 2004. – № 1. – С. 167–176.
5. Мінаков М.А. Теорія пізнання і аналітична філософія // Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць. – Київ, 2004. – № 44. – С. 60–70.
6. Мінаков М.А. Герменевтичний досвід і його роль в аналізі культури // Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць. – Київ, 2004. – № 45. – С. 182–195.
7. Мінаков М.А. Логіка досвіду: проект Рудольфа Карнапа логічної побудови світу // Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць. – Київ, 2004. – № 46. – С. 3–15.

8. Мінаков М.А. Досвід та походження пізнання // Практична філософія. – Київ, 2005. – № 2. – С. 212–219.
9. Мінаков М.А. Смысл і референція: імплікації теорії досвіду в аналітичній філософії мови // *Sententiae*. – Вінниця, 2005. – № 12. – С. 81–92.
10. Мінаков М.А. Складний горизонт досвіду і життєсвіт // Наукові записки НаУКМА (серія “філософія та релігієзнавство”) – Київ, 2005. – № 37. – С. 29–34.
11. Мінаков М.А. Поняття досвіду і герменевтика В. Дільтея // Практична філософія. – Київ, 2005. – № 4. – С. 206–214.
12. Мінаков М.А. Підстави аналізу досвіду у феноменології М. Гайдегера: між критичною та абсолютною філософією // Практична філософія. – Київ, 2006. – № 1. – С. 140–149.
13. Мінаков М.А. Гайдегерове поняття досвіду: між природною свідомістю та абсолютним знанням // Практична філософія. – Київ, 2006. – № 2. – С. 193–204.
14. Мінаков М.А. Проблема досвіду в філософії Канта // *Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць*. – Київ, 2006. – № 52. – С. 40–52.
15. Мінаков М.А. Проблема досвіду в філософії Гегеля // *Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць*. – Київ, 2006. – № 53. – С. 3–18.
16. Мінаков М.А. Поняття прафеноменів та культурного досвіду у філософії Е. Кассіра // *Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць*. – Київ, 2006. – № 54. – С. 111–122.
17. Мінаков М.А. Питання досвіду в філософії Ч.С. Пірса // *Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць*. – Київ, 2006. – № 55. – С. 16–30.
18. Мінаков М.А. Горизонт належного і проблема досвіду в Баденському неокантіанстві // *Мультиверсум: Філософський альманах: Збірник наукових праць*. – Київ, 2006. – № 56. – С. 3–14.
19. Мінаков М.А. Досвід та місія філософії: теорія міметичного досвіду Вальтера Беняміна // *Магістеріум: історико-філософські студії. Додаток до часопису “Наукові записки НаУКМА”*. – Київ, 2006. – № 23. – С. 18–24.
20. Мінаков М.А. Рамки історії поняття досвіду: взаємодоповнюваність концепцій досвіду І. Канта та Г.В.Ф. Гегеля // *Наукові записки НаУКМА (серія “філософія та релігієзнавство”)*. – Київ, 2006. – № 50. – С. 22–28.
21. Мінаков М.А. Концепція неподільного досвіду Джона Д’юї та її імплікації в прагматичній філософії // Практична філософія. – Київ, 2006. – № 3. – С. 236–245.
22. Мінаков М.А. Засади метатеорії досвіду // *Філософська думка*. – Київ, 2006. – № 6. – С. 3–10.

Інші публікації за темою дисертаційного дослідження

23. Minakov M. The Experience and The Problem of Descriptions: controversy of W. Roed and J. Dewey // Materials to The International Conference “Experience And Language”. – Brighton, 2004. – P. 10–12.
24. Минаков М.А. Опыт непонимания // Доклады участников Международной научно-практической конференции “Герменевтика – опыт – понимание”. – Москва, 2005. – С. 17–30.
25. Мінаков М.А. Засади метатеорії досвіду // Матеріали до міжнародної кантівської конференції “Розум и самоафектація”. – Київ, 2006. – С. 41–44.
26. Minakov M. Problemativistic, Pragmatic And Transcendental Approaches to Experience // Thesis for Participants in The International Philosophical Conference “EPISTEMOLOGY AND POLITICS”. – Aspen, 2006. – P. 15–19.
27. Minakov M. Topology of experience // Program of the XII-th Annual Philosophy of science workshop “Methodology and Philosophy of Science”. – Washington, 2006. – P.1.

АНОТАЦІЯ

Мінаков М.А. Досвід і філософія: еволюція поняття досвіду в західній філософії XIX–XX століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – Київ, 2007.

Дисертацію присвячено визначенню основних характеристик еволюції поняття досвіду в західних філософських системах, що під впливом перетворення філософської думки у німецькому ідеалізмі постали у XIX–XX століттях. На основі історико-філософського топологічного аналізу ключових положень про досвід, висунутих у межах західної філософії від Античності до XX століття, відтворено цілісну картину передісторії та історії філософського поняття досвіду. Докладно проаналізовано особливості філософського аналізу досвіду у Канта та Гегеля, що заклали рамки подальшої еволюції змісту поняття досвіду, визначені напруженням між епістемологічним та герменевтичним підходами. Було встановлено, що еволюція поняття досвіду відбувалася як діалектичний процес визначення досвіду в термінах фактичності та історичності в основних течіях філософії Заходу XIX–XX ст. На основі аналізу основних рис історії поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст. в дисертації в систематичному вигляді було представлено цілісну концепцію еволюції поняття досвіду в західній філософії XIX–XX ст., яка узагальнює специфіку підходів до аналізу досвіду в філософських позиціях неокантіанства, прагматизму, аналітичної філософії мови, феноменології і герменевтики, та особливості впливу цих підходів на формуванням завдань сучасної епістемології, філософії мови та філософії науки.

Ключові слова: поняття досвіду, історія філософського поняття, топологія, теорія та метатеорія досвіду, філософія Канта, філософія Гегеля, неокантіанство, прагматизм, аналітична філософія мови, герменевтика, феноменологія.

АННОТАЦИЯ

Минаков М.А. Опыт и философия: эволюция понятия опыта в западной философии XIX–XX веков. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Институт философии имени Г.С. Сковороды НАН Украины. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованию основных характеристик развития понятия опыта в западных философских системах XIX–XX вв., определенного концептуальными особенностями подходов к истолкованию опыта в философии Канта и Гегеля.

Для проведения исследования была усовершенствована историко-философская методика исследования философской концептуализации опыта путем включения в нее принципов истории понятий и элементов топологической дескрипции понятийного содержания. Топологический подход позволил описать развитие понятия опыта в определениях горизонта, границы, пределов и регионов опыта. Усовершенствованный подход к изучению понятия опыта позволил адекватно описать эволюцию его содержания в западной философии.

На основании историко-философского топологического анализа ключевых положений истолкования опыта в западной философии от Античности до Модерна воссоздана картина предыстории и истории философского понятия опыта. Эволюция понятия опыта рассматривается в рамках, заложенных И. Кантом в анализе фактичности опыта и Г.В.Ф. Гегелем в определении его историчности. Таким образом, эпистемологический и герменевтический подходы были определены как предпосылки, предопределившие ход рассмотрения опытной проблематики в западной философии.

Опираясь на выясненные особенности предыстории понятия опыта и исходных рамок его начала, эволюция понятия опыта раскрыта в форме прояснения и углубления дескрипций смысловых структур понятия опыта в основных философских течениях Запада. Эволюция понятия опыта рассмотрена на примерах концептуализации опыта в неокантианстве, прагматизме, аналитической философии, герменевтике и феноменологии. Так, на примере неокантианских школ показан переход от истолкования научного опыта как идеальной модели к признанию множественности и равноценности разных форм опыта. Прагматическая философия составила пример анализа опыта, исходя из его эффективности и адекватности, а также из неоднозначности связи опыта и языка. На примере анализа референционной теории значения и определения констативной и преформативной составляющей языкового опыта, была рассмотрена попытка целостного истолкования опыта вне деления его на эпистемологический, метафизический и онтологический измерения. Герменевтика и феноменология стали примером анализа опыта в единстве его фактической и исторической определенности. В результате наложения осмыслений опыта, образованных в основных философских подходах XIX–XX столетий, была составлена топологическая картина понятия опыта с определением его границы и установлением пределов его регионов. Тем самым стало возможным дальнейшее философское изучение опыта в целостности его эпистемологических, метафизических и онтологических оснований, а также необходимом единстве его фактической и исторической определенности. Таким образом, в систематическом виде была представлена целостная концепция эволюции понятия опыта в западной философии XIX–XX вв., которая обобщает специфику подходов к анализу опыта в философских позициях неокантианства, прагматизма, аналитической философии языка, феноменологии и герменевтики, а также особенности влияния этих подходов на формирование задач современной эпистемологии и философии науки.

Ключевые слова: понятие опыта, история философского понятия, топология, теория и метатеория опыта, философия Канта, философия Гегеля, неокантианство, прагматизм, аналитическая философия языка, герменевтика, феноменология.

ANNOTATION

Minakov M.A. Experience and Philosophy: Evolution of the Concept of Experience in the Western Philosophy of XIX–XX Centuries. – Manuscript.

Thesis for a doctoral degree in philosophy, speciality 09.00.05 – history of philosophy. – Institute of Philosophy named after G.S. Skovoroda NAS of Ukraine. – Kyiv, 2007.

The thesis aims at determination of the main peculiarities of development of the concept of experience in the western philosophical systems that formed under influence of thoughts of I. Kant and G.W.F. Hegel in XIX–XX centuries. Based on topological analysis of main theories of experience formulated within the framework of the western philosophy from the Antiquity through XX century, there was constructed a holistic picture of the prehistory and history of the concept of experience in this thesis. Once created by Kant and Hegel, specificity of the conceptual history of experience was examined and described in terms of evolution driven by tension between epistemological and hermeneutic approaches. It was identified that the evolution of the concept of experience was progressing as dialectical process of interrelation and interdetermination of factual and historical dimensions of experience in the leading western schools of philosophy. Based on this analysis, the thesis in a systemic way represents holistic conception of evolution of the experience's notion in the western philosophy of XIX–XX centuries, which generalizes specificity of approaches of neokantianism, pragmatism, analytical philosophy, hermeneutics, and phenomenology, as well as peculiarities of their impact upon formulation of tasks and problems of the contemporary epistemology, philosophy of language and philosophy of science. Also, the thesis describes how within those five western philosophical directions analysis of experience was implemented aiming to keep experience' epistemological, metaphysical and ontological determinations together in one holistic model.

Keywords: concept of experience, history of philosophical concept, topology, theory and metatheory of experience, philosophy of Kant, philosophy of Hegel, neokantianism, pragmatism, analytical philosophy, hermeneutics, phenomenology.